

DAGENS FRÅGOR

Den 18 juni 1941.

Englands strid. På senvintern detta år, då de engelska framgångarna i

Cyrenaica, i Abessinien och på Medelhavet voro som mest lysande, framhöll Winston Churchill vid mer än ett tillfälle, att nationen borde vara beredd på att det före den av honom väntade slutliga segern skulle komma stunder, lika bittra som under det föregående året, ja, kanske än svårare. Under den brittiske premiärministerns långa och lysande statsmannabana har en karakteristisk egenskap varit hans beredvillighet att se även mycket farliga lägen fast i ögonen och att med utpräglad verklighetssinne uppskatta deras allvar utan att för den skull förlora modet. Den varning mot alltför tidig optimism, som han gav i februari och mars 1941, har också visat sig till fullo berättigad. Med vårens inbrott vände sig stridslyckan på mer än ett håll. Storbritannien har nödgats möta en lång rad svåra motgångar, även om ingen av dem åtminstone hittills har antagit katastrofala proportioner. Den första var det tydligen alldeles oväntade bakslaget i Libyen, vilket ledde till Cyrenaicas förlust på ännu kortare tid, än det vunnits av Wavell. Det snabba och fullständiga fördrivandet från Balkanhalvön, där omvälvningen i Jugoslavien för den ytliga betraktaren syntes hava givit England vissa möjligheter, följde nästan omedelbart. I intetdera fallet led den brittiska krigsmakten några svårare förluster. Den i detta krig mer än någonsin beprövade utrymnings- och inskeppningstekniken visade sig ånyo i sin fulla men något tve tydiga glans.

Om alltså inga mer betydande brittiska styrkor gingo förlorade, var prestigeförlusten likväl uppenbar. Likaså försvunno med ens de förut rätt gynnsamma möjligheterna att slå det på knä bragta Italien knockout. Den tyska krigsmaktens uppträdande i Medelhavsområdet har återgivit Mussolini möjligheten att utåt uppträda som ledare av en stormakt. Ur engelsk synpunkt innebar vidare förlusten av Greklands och Cyrenaicas hamnar och flygplatser, att man åter var tillbaka i läget från sommaren och hösten 1940 med flottans och flygets rörelsefrihet i väsentlig grad inskränkt till den östligaste Medelhavsrektangeln. Utsikterna att effektivt hindra sjöförbindelserna mellan Tripolis och Sicilien, särskilt via de tunisiska farvatten, hava i motsvarande grad förminskats.

Men ett ännu svårare slag var det sannolikt oväntade nederlaget på Kreta. Även där voro visserligen arméns direkta förluster, ehuru otvivelaktigt kännbara, relativt dock mindre betydande. Än en gång hade de tyska förhandsmeddelandena om återtagets fullständiga avskärande visat sig förhastade. Även den i många bataljer segerrika Medelhavsflottans stridsvärde torde, trots förlusten av några kryssare och jagare, vara rätt oförändrat. Men den stora klippöns övergång i tysk hand innebär en mycket betydande försämring av Englands strategiska position i Främre Orienten, både i fråga om flottans rörelsefrihet gentemot det tyska Stukaflyget och med hänsyn

till Alexandria och Suezkanalen, båda lika livsviktiga för Storbritannien. Att denna erövring i och för sig i högre grad skulle hava ökat Hitlers möjligheter till en direkt operation mot Cypern eller Syrien, förefaller däremot mindre sannolikt. Redan tidigare hade axeln tack vare ockupationen av Cykladerna uppnått säkra förbindelser med de för ett sådant företag vida bättre belägna italienska baserna på Rhodos och Karpathos.

Men den viktigaste verkan av Kretas fall torde vara att söka på det psykologiska planet. Här hade för första gången Tysklands flyg och armé — om också sannolikt under mycket avsevärda offer — lyckats segerrikt genomföra ett ockupationsföretag mot av England besatt område i direkt kamp med den brittiska flottan, som obestritt behärskade de omgivande vattenytorna. Intrycket härav måste bliva ganska djupt med tanke på de perspektiv, som man tyckte se sig öppnas för krigets fortsatta förlopp. Det är emellertid skäl att erinra om att det tyska flyget vid Kreta gynnades av särskilda förutsättningar i mycket närbelägna egna flygplatser och brist på motsvarande engelska, varigenom det hösten 1940 så segerrika brittiska jaktflyget från början kunde sättas ur spelet. Dessa förutsättningar torde knappast återupprepas vid Cypern och i Syrien och säkerligen icke i England. Men även bortsett från dessa fördelar hade den tyska krigsmakten givit ett utomordentligt övertygande prov på sin fulländade organisation, sin hittills uppnådda konst i fråga om förberedelser och sin enorma slagkraft i utförandet. Det världsfremmande tal, som under vintern börjat skynta på en del håll i engelsk press, att nu återstode blott uppgiften att landstiga på kontinenten och slå den tyska armén, visade sig vara lindrigt sagt för tidigt ute.

Ur engelsk synpunkt särskilt allvarlig var emellertid en annan sak. Händelserna på Kreta och i viss mån även i Cyrenaica visade, att det trots snart två års världskrig och trots den väldiga uppryckningen efter Chamberlains fall dock alltjämt i Englands krigföring fanns påfallande mycket kvar av den dilettantism, den stelbenthet, den oförmåga att i tid beräkna vidden av motpartens möjligheter och den obenägenhet att vidtaga effektiva förberedelser, vilka redan flere gånger stått Storbritannien så dyrt. Följderna hava ej heller uteblivit utan visat sig i krisartade symtom i den engelska inrikespolitiken, sådan den kommer till uttryck i pressen — i parlamentet har Churchill liksom förr visat sig helt behärska situationen.

Allt vad man utomlands vet om stämningarna i England ger emellertid vid handen, att där knappast märkas några spår av defaitism utan att den härskande känslan är en ständigt stigande förbittring mot fienden, alstrad av dennes krigföringsmetoder, och en fast vilja att föra den hårda kampen till seger. I överensstämmelse därmed går den kritik, som nu riktas mot regeringen och den militära ledningen, helt ut på att de ej visat tillräcklig energi, initiativkraft och förutseende i sin skötsel av kriget. Och kritiken är ej vänd mot Churchill utan mot vissa ministrar och militära chefer.

Men även om all hänsyn tages till dessa drag, rymmer dock kri-

tiken ett par moment, som under vissa förutsättningar kunna bliva farliga ur engelsk synpunkt. Dels är det svårt att i längden göra en boskillnad mellan en regeringschef med så dominerande både ställning och personlighet som Winston Churchill å ena sidan och hans medarbetare å den andra. Churchill själv synes för övrigt vara benägen att lojalt täcka dessa med sin egen auktoritet. Dels åter är det, så som händelserna utvecklats sig, åtminstone för utlandet svårt att tänka sig ett nytt ledargarnityr i England, om det nuvarande, för både politik och fackkretsar utomordentligt representativa skulle visa sig hava tjänat ut. En förnyelse skulle säkerligen visa sig ganska besvärlig, om den ej skulle ske i den för engelska tänkesätt och traditioner ganska främmande formen av total maktkoncentration hos Churchill själv, stödd i huvudsak på rena experter. Till en dylik utveckling torde för närvarande en lång väg återstå — om den nu alls beträdes. Även den, som annars ställer sig skeptisk till de parlamentariska institutionerna, måste dock medgiva, att de i England under detta krig visat en beundransvärd styrka och effektivitet. Delvis sammanhänger detta med att man noga aktat sig för att lägga munkavle på pressen och därigenom uppamma den stämning av passiv självbelåtenhet, som lätt framträder i länder med på det ena eller andra sättet likriktad opinion.

Att kritiken även denna gång visat sig öva ett viktigt inflytande i London, torde bevisas av den just nu inledda aktionen mot Vichy-regimen i Syrien. Den innebär ett vittgående och säkerligen allt annat än riskfritt tillmötesgående mot kraven på att England för en gångs skull måtte gripa till initiativet och ej ideligen låta Tyskland ställa sig inför fullbordade obehagliga fakta. Situationen var onekligen ytterst farofyllt. Amiral Darlan — som synes hågad att styra Lavals kurs utan att hindras av den belastning, som Lavals personlighet och renommé utgjorde hos patriotiska fransmän — har tydligen avsett att lägga sin underkastelsepolitik under Tyskland på ett sådant sätt, att Londonregeringen skulle nödgas välja mellan att successivt se Syrien och troligen även Franska Nordafrika förvandlas till tyska uppmarschområden eller också att själv tillgripa motåtgärder, som skulle giva Vichy skenet av att hava utsatts för ett angrepp av *la perfide Albion*. Valet har säkerligen varit allt annat än lätt för den trogne franskvännen Churchill, och riskerna i båda fallen voro mycket stora. Den situation, som nu uppstått, kan möjligen medföra, att den återstående franska flottan användes i axelns tjänst och mot Frankrikes egna uppenbara livsintressen, vilka i motsats till Vichysystemets måste anses vara förbundna med Englands seger.

Att våga några hypoteser om de närmaste utsikterna i Främre Orienten torde vara föga klokt, så ovissa som alla styrkeförhållanden där äro och innan man vet, i vad mån den franska armén i Syrien kommer att bjuda verkligt motstånd mot sina landsmän och gamla allierade. Det är tydligt, att England drager betydande fördelar av att motståndet i Grekland och på Kreta vunnit tid för Wavell att i det närmaste fullständigt avveckla fienden i Abessinien

och upproret i Irak. Därigenom hava betydande brittiska stridskrafter frigjorts, viktiga etappvägar säkerstälts och kommunikationer åter öppnats med Turkiet. Sistnämnda makts hållning är efter de för Ankara mycket oförmånliga händelserna kring Egeiska havet dock sfinxlikare än någonsin.

Å andra sidan torde den engelska flottans nödtvungna verksamhet kring Kreta hava givit motståndaren möjlighet att förstärka Rommels här i Libyen och sålunda skärpa tvåfrontkrigets allvar för Wavell. I vad mån den tyska Afrikaarmén är i stånd att övervinna ökensommarens traditionella svårigheter för all krigföring, återstår ännu att se. För Wavell har det säkerligen varit av största vikt att vinna de två månaderna sedan påsken för att utbygga och konsolidera Egyptens försvar, men erfarenheterna från Cyrenaica hava visat Rommels pansarkår vara en utomordentligt snabb och farlig fiende.

Vad angår möjligheterna för det tyska flygets ingripande i Syrien och Egypten på samma sätt som nyss på Kreta, har det redan betonats, att avstånden och de engelska baseringsmöjligheterna för jaktflyg nu äro helt andra. Avståndet från Rhodos till Cypern är omkring tre gånger så långt som det från Peloponnesos till Kreta. Om detta kan hindra ett tyskt angrepp i stort, är ännu ovisst. De häftiga bombardemangen av Alexandria under de senaste dagarna visa emellertid, att Egypten nu på ett helt annat sätt än tillföre råkat in i farozonen.

På Englands båda andra huvudfronter, Atlanten och natthimlen, har under de senaste månaderna härskat ett visst dödläge, avbrutet av enstaka förhärjande flyggrader och till sjöss av den dramatiska *Hood-Bismarck*episoden, där fördelarna efter en för England ganska uppskakande första akt dock till sist både absolut och relativt sett stannade på den havsbehärskande maktens sida. Luftkriget över England har av ovissa orsaker i stort sett varit vida mattare än under föregående höst. Det är också tydligt, att det brittiska flygvapnet numera blivit i stånd att mot Nordvästtyskland rikta slag av helt annan tyngd än förut. Att härjningarna av engelska städers kulturminnesmärken och bostäder psykologiskt sett vållat verkningar, motsatta de avsedda, torde numera stå ganska fast. Om reaktionen i de hittills rätt få tyska städer, som utsatts för motsvarande lidanden, är än så länge egentligen intet känt.

Den tyska blockaden slutligen har otvivelaktigt medfört mycket omfattande sänkningar, vilkas resultat visat sig i betydande skärpningar i de engelska restriktionerna. Däremot förefaller det icke, som om de amerikanska krigsmaterielleveranserna hittills skulle hava träffats i avgörande grad. Och överhuvud taget synes det snarast, som om ubåtskriget trots sin för England mycket hotande karaktär dock hittills knappast till fullo har motsvarat de förväntningar, som i februari och mars uttrycktes av Hitler och andra tyska ledare. Ett snabbt avgörande den vägen är av allt att döma föga troligt, och i så fall kommer de amerikanska varvens långsamt men säkert växande produktion att i fortsättningen reducera verkningarna.

Under dessa förhållanden synes det egentligen vara på två vägar, som Tyskland kan hoppas nå sitt syfte att vinna kriget detta år. Den ena vore en total seger i Främre Orienten med den brittiska blockadens slutgiltiga sprängning och Suez' erövring som följer. Om detta mål kan nås, är ännu omöjligt att säga och likaså, om ens en fullständig framgång där skulle kunna förmå England att nedlägga vapnen. Säkrare ur sistnämnda synpunkt vore troligtvis en lyckad invasion på de brittiska öarna. Kreta har åter aktualiserat intresset för ett sådant företag. Om den tyska ledningen anser utsikterna till framgång överväga de oerhörda risker, som äro förbundna därmed, risker, som måste hava vuxit i avsevärd grad sedan sommaren 1940, eller om läget i stort tvingar Tyskland att taga även de största risker — det vet ingen och torde ingen få veta, så länge saken ej försökts.

Englands läge är sålunda — utifrån sett — fullt av faror men troligtvis ingalunda förtvivlat, särskilt icke i jämförelse med situationen för ett år sedan. Det är emellertid tydligt, att man i London alltmer anser en än verksammare hjälp från Amerika nödvändig för att kunna nå en slutlig seger. Utsikterna till att inom kortare tid få ett sådant ökat bistånd, synas ännu vara ganska oklara. Trots den hänsynslöst skarpa tonen i Roosevelts sista stora tal tyckes presidenten alltjämt vara nödgad att taga hänsyn till en trög eller ovillig opinion i rätt vidsträckta kretsar. Om han i tid skall kunna bryta detta motstånd, torde vara en av de viktigaste frågor, som stundens världspolitiska läge ställer. Att England med egna resurser och hjälp i nuvarande utsträckning skall kunna gå obesekrat ur kriget, förefaller väl möjligt om också icke säkert. Men för att slå axelmakterna torde det krävas en kraftinsats av ännu mycket större mått. Under alla förhållanden torde det sannolikaste vara ett långvarigt krig och en ständigt växande förstörelse av materiella och andliga värden i stora delar av Europa och Medelhavsländerna.

Kring debatten om majoritetsval. På senaste tiden har — bl. a. med anledning av hr Wohlins nu avslagna motion om reform av valsättet — den eviga stridsfrågan om proportionalism eller majoritetsval åter börjat dryftas. Eljest har det varit ganska tyst om saken under 1930-talet, beroende kanske på att Mauritz Hellbergs framstöt i riksdagen i slutet av 1920-talet avlogs utan större intresse från någotdera hållet och kanske också på att vår politik under det sista decenniet varit så bräddad av materiell välfärd, att någon plats för debatt om statsskicket inte stått att finna. Fortfarande är det oftast bland gamla liberaler, som tron på helbrägdagörelse genom majoritetsval odlas — måhända såsom en gärd av hyllning åt Karl Staaff, som till det yttersta bekämpade proportionalismen men som, kan man tillägga, väl utan denna förlorat sitt mandat i andra kammaren. I andra kretsar av det åsiktsrymliga folkpartiet vill man däremot fulltona proportionalismen genom att införa mandatutjämning medelst tilläggsmandat.

Debatten om valsättet har främst sitt intresse såsom opinionsprov. Det finns helt visst många människor, som äro djupt övertygade om

att proportionalismen bär skulden till de flesta olyckor, varför en ändring av valsättet vore en välgärning. Majoritetsval skulle nämligen skapa högre rymd åt politiken, ur gömslena locka fram de stora personligheterna på arenan och återskänka riksdagen dess avnötta anseende. Alla dessa människor äro kanske inte lika bergsäkra på att effekten i alla hänseenden bleve den önskade men tycka likafullt att en valreform aldrig kan skada.

När majoritetsval rekommenderades för tio år sedan, var huvudskälet önskan om en stark regering och helst en majoritetsregering. Man kan inte förundra sig över detta motiv, om man tänker på vårt dåvarande system med ganska maktlösa minoritetsregeringar. Vid den tidpunkten voro nog många beredda att hellre än en förlängning av minoritetsregeringarnas era acceptera ett valsätt, som trots risken för missvisande utslag likväl ökade chansen att åstadkomma ett majoritetsparti. Efter 1932 har emellertid regeringsfrågan kommit i ett annat läge, och något behov av ett särskilt valsätt för att befästa det nu maktägande partiets ställning känna förvisso inte ens socialdemokraterna. Därmed är detta motiv bragt ur världen, åtminstone för tillfället.

Förr i tiden föreställde man sig gärna att proportionalismen stimulerade och skärpte partisplittringen, något som med större eller mindre rätt ansågs olidligt. Ingen kan bestrida, att proportionalismen kan underlätta uppkomsten av en frodig och brokig partivegetation; i praktiken kom en dylik partisplittring till synes särskilt i de baltiska randstaterna under deras demokratiska tid. Men i de allra flesta västeuropeiska stater existerar det inte flera partier efter proportionalismens införande än dessförinnan, om man bortser från sådana senkomna fenomen som kommunistiska och nationalsocialistiska flygelpartier. Tillstöter inte nationalitets- och konfessionssplittring, äro partierna där mycket färre till antalet än i majoritetsvalssystemets Frankrike. Även i England kan man för närvarande tala om fyra eller fem partier. Tesen att proportionalismen prompt pulveriserar folket är följaktligen utan nämnvärt verklighetsunderlag.

Däremot kan man aldrig släppa ur sikte att majoritetsval, allra helst om de anordnas enligt den engelska metoden, ha en särdeles benägenhet att ge missvisande uttryck för folkmeningen. En folkminoritet kan plötsligt upphöjas till parlamentsmajoritet eller en svag folkmajoritet kan få ett förkrossande stort antal mandat; belysande exempel på det senare kunna hämtas från de senaste amerikanska presidentvalen. Kanske tycka många, att folket alltid är oupplyst och val alltid ett lotteri, varför det inte behöver spela större roll om den ena eller andra riktningen blir för stark eller för svag. Detta är dock en indolens, som riktigt uttänjd räcker även för att acceptera diktaturen. Alldeles meningslöst kan det likväl inte vara att den månghövdade och dyrbara folkrepresentationen är ett något så när riktigt uttryck för folkviljan, i vart fall om man godtar majoritetens ansvar som den yttersta grunden för avgörandena i en folkstyrelse — därför behöver man inte hävda att »major pars» alltid är »sanior pars». Om vi i Sverige haft majori-

tetsval i fjol enligt det engelska systemet, skulle socialdemokraterna efter röstetalen sannolikt ha fått 175 à 200 mandat av 230; ja, t. o. m. mer om den borgerliga splittringen varit stor. Ingen borgerlig samling skulle ha kunnat hindra socialdemokraternas överväldigande triumf i mandat räknat. De borgerligas representation i städerna skulle nästan fullständigt ha utplånats. I utpräglade jordbrukskretsar skulle motstånd ha kunnat bjudas, förutsatt att de borgerliga hållit samman, d. v. s. att två partier offrat sig för det tredje. Även utan några särskilda profetiska gåvor kan man tryggt påstå att andra kammaren då nästan helt skulle ha kommit att bestå av arbetare, lägre tjänstemän och bönder. En sådan kammare skulle mycket karikerat ha återspeglat den verkliga folkmeningen i landet i alla dess skiftningar. Kan detta från något ansvarskännande håll och ur någon upptänklig synpunkt verkligen vara en nåd att stilla bedja om? Eftersom det svenska partisystemet under åtskilliga år visat samma en smula förstenade struktur, behöver 1940 års val inte vara en ensartad företeelse. Klassintresset har satt sin prägel på de svenska valen sedan länge; det gällde icke minst under majoritetsvalens tid, då det ville mycket till för att en man utanför jordbrukarnas led skulle befinnas värdig att väljas i en landsbygdskrets. Det hör nog till det mest fåvitska att tro, att ett ändrat valsätt plötsligt skulle ingjuta en alldeles ny anda i valmännen. Därtill fordras något annat mera väckande och slagkraftigt.

Den populäraste satsen är emellertid att proportionalismen inte skulle kunna mäta sig med majoritetsvalen när det gäller att åt riksdagsarbetet förvärva kapaciteter, personligheter och karaktärer. Synpunkten är oftast lånad från England, helst från litterära modeskildringar av engelsk politik i förfluten tid. Även om synpunkten skulle vara riktig för Englands del — något som redan det tål diskuteras — är det långt ifrån säkert att samma resultat skulle uppnås här. England har sin egenartade politiska tradition och Sverige har sin. Traditionen i svensk riksdag från borgar- och bondestånden med deras utpräglade skrå- och intressepolitik skiljer sig väsentligt från den engelska mera riddarhusmässiga. I viss mån ligger svaret på frågan redan i sannolikhetskalkylen här ovan för ett svenskt majoritetsval 1940. Så långt man nu kan bedöma måste personligheterna på den borgerliga sidan vid majoritetsval få ännu mindre utsikter än hittills att komma fram. Redan nu vet man att villigheten hos »personligheterna» att ställa sig till förfogande står i direkt förhållande till deras chanser att väljas. Minskas chanserna eller försvinna de helt, bli de hågade nog ganska tunnsådda. Den elit, som enligt partilivets selektionslag alltid utbildas i varje grupp i mån av urvalsmöjligheter, d. v. s. i förhållande till gruppens storlek, skulle bli ännu mer reducerad.

Även om större utsikter skulle uppstå för andra än socialdemokrater, är det ändock långt ifrån säkert att riksdagen skulle få en bättre rekrytering. Kandidater och valda skulle tvingas att i en helt annan omfattning än som nu är vanlig hålla tal till och hålla kontakt med kretsen. Hur många häradshövdingar, borgmästare, direktörer,

officerare, präster, läkare o. s. v. skulle känna sig lockade av det och ha tid till det? Det går gärna inte an att härvid göra jämförelser med de tämligen idylliska förhållandena före 1911, då städerna tack vare sin grundlagsenliga överrepresentation hade en uppsjö av mandat och riksdagsuppdraget betraktades som en nästan given bisyssla åt ortens mest framträdande ämbetsman; denne behövde inte visa sig mycket för folket utan kunde från det fördolda göra sina valkretsmeteorologiska avläsningar. Även om undantag säkerligen skulle ges vore den troligaste effekten helt enkelt att det på borgerligt håll avskydda yrkespolitikerelementet blott skulle få större svängrum, precis som fallet faktiskt varit i England men tvärsenot vad våra valreformatorer åstunda.

För övrigt kan ingen sats ha ett tvivelaktigare sanningsvärde generellt sett än att majoritetsvalen skulle stälsätta riksdagsmännens karaktär. För att få vissa besked härom behöver man inte gå till Amerika eller Frankrike och studera de föga uppbyggliga rönen därifrån. Det räcker med att studera vår egen parlamentariska historia före proportionalismens införande, trots att ingen i rösträttsdebatterna gärna ville beröra det delikata spörsmålet. Intet kan vara ögonskenligare än att trycket på valkretsens representant då för tiden var mycket starkare än sedan valsättet ändrats. Särskilt gäller detta för dem som företrädde landsbygden. Om kretsens rösträttsägare ville ha grundskatterna avskrivna eller den gamla skjutsstadgan bragt ur världen eller om de åtrådde tullskydd eller fruktade lång värnplikt — vilka voro de modiga män, som gingo emot majoriteten och rakt ner i sin politiska grav? Det finns många exempel på att tvehågsna riksdagsmän i samvetsömma fall räddade sin själ genom en hänvisning till valkretsens opinion; inte alls underligt för resten uppfattade de sig såsom kretsens ombud, eftersom kretsen endast hade en representant, och ej som sin egen herre. Ändå voterade man vid den tiden med slutna sedlar. Givetvis fanns det starkare och svagare karaktärer, men de flesta hade nog bildligt talat en antenn i öronen för att kunna uppsnappa folkstämningen därhemma. I detta hänseende har en ändring till det bättre oavvisligen skett efter 1911, fastän lyhörddheten ännu finnes i övermått och det imperativa mandatet på sina håll faktiskt tillämpas i stora intressefrågor.

Ämnet är outtömligt men det sagda må vara nog. I dagens läge kan man inte ens med hjälp av ljus och lykta leta fram något skäl, som med verklig styrka kan återinföra majoritetsval.

Estetisk fostran? En stor skådespelare blev en gång så fördjupad i den tidningsläsning, som han skulle markera på scenen, att han glömde bort att säga sin replik. Kanske trodde vi, att något liknande hade hänt, när statsrådet Bagge mitt under krigshösten 1940 satte till en kommitté för att dryfta undervisningens grundsatser. Var det verkligen rätta tiden att ge sig in på dessa både luftiga och invecklade spörsmål, när världshändelserna ville fånga all uppmärksamhet och ta all kraft i anspråk? Men när vi sågo de riktlinjer, som eckle-

siastikministern hade givit för utredningen, stod sammanhanget klart för oss. Skolan skulle ge inte endast kunskapsmeddelelse, utan *fostran* — det var ett krav, som hade växt fram ur tidens vånda. Vi hade verkligen varit eniga i farans stund, och vi hade gått med på stramhetens lösenord, men det hade behövts ett nödrop därtill. Hur länge skola vi bära påfrestningarna? Kunna vi samla oss likadant, nästa gång det behövs? Människan antar inte en ny livsföring, som hon sätter på sig en järnkorsett eller ett harnesk; hon kan gå rak i ryggen först när hon har lärt sig att göra det omedvetet. De riktiga handlingarna måste bli en vana, som är hela naturen, säger pedagogiken; varje svensk måste fostras från barndomen till frihet under ansvar, till handlingsduglig demokrati.

Tanken har varit uppe förr. För hundrafemtio år sedan, vid en tid då Konventets skräckvälde rasade i Paris och franska revolutionshärar trängde in i tyska provinser, då fanns det en skald, som tog upp sin tid med att skriva om människans fostran. Det var ingen världsfrånvärd drömmare, ingen närstynt boklörd, som frysande drog sig in i skrymslorna av sin skuggvärld, och det var ingen hög olympier, som skådade bort över händelsernas virrvarr. Schiller hette han, och levande människa var han, med alla sinnen känsliga för tidens luftdrag. Men han kastade in sin skrift bland grupperna av dem, som kannstöpte om frihetens undergång, för att övertyga om att statsformerna inte skapas bara med uppmarscher och penndrag, utan med uppbyggandet av de enstaka människor, som bilda staten. Och vilken väg anbefaller han? Han tar lekdriften i bildningens tjänst, och han för fram den *estetiska* fostran. För att lösa den politiska frihetens problem, måste man ta vägen genom det estetiska livet, »emedan det är genom skönheten man vandrar till friheten».

Kanske kan det ge uppslag för dagens dryftningar att se på Schillers sats. Inte så att vi skulle ta honom på orden och glömma bort all erfarenhet för hans spekulativa problemlösningar. Det veta vi, att skönheten är en nyckfull lärarinna, och i ämnet samhällssolidaritet blir hon väl inkompetensförklarad av de flesta. Ensam kan hon inte få råda; vid hennes sida måste andra livsmakter stå med handfastare grepp. Men uppgifter finnas för henne: den estetiska fostran har sitt stöd att ge åt nationell känsla och demokratisk livssyn.

Det har strukits under, att skolan inte får bli ett nationellt propagandaorgan, och det är en synpunkt att hålla fast vid. Men till en allsidig undervisning hör självklart nationell *upplysning*, och det är här som konsten gör sin insats. Vad vi än mena om klimatteorier och raspsykologi, äro vi överens om, att varje artist är beroende av det land, som han är född i, av det språk, som han talar, av det folk, som han hör till. Stor nationell konst är inte propaganda, men den manar till självbesinning och personlighetsutveckling. Den fostrar utan tvång eller moralkakor.

»Jag hade dem att tacka för ett liv med vida utsikter, för en själ utan gränser», säger en av Jean Giraudoux' hjältar om sina lärare. Sådan är frukten av en estetisk fostran, när den är som bäst. När det gäller den formella intelligensens övning, kan den hävda sin plats

vid sidan av klassiska språk och naturvetenskap: den ställer eleven inför konstverk, livsbilder, lär honom att förstå dem och ta ställning därtill. Den vill skola hans omdömeskraft: han är tvungen att värdera dokumenten, att pröva deras äkthet och deras halt av sanning och skönhet. På det sättet kommer han att vara på sin vakt mot myter och slagord. Han lyssnar efter tonens renhet och skärskådar bilderna; kanske tjasas han av legenden — som legend, inte som världsförklaring och handlingsnorm. Mitt i massrörelsernas berusning är han redo till invändningar och sakliga påpekanden, och han är rädd att bära på förutfattade meningar, att själv rättfärdigt fördöma andras åsikter. Det säger sig självt, att detta är goda mänskliga egenskaper; demokratin bygger på dem som grundval. Det strider mot dess väsen att göra propaganda bland barn och ungdom; men så mycket står den fritt: att låta dem pröva på dess öppna och vida syn.

Vad kan då göras för estetisk fostran inom skolan? Ganska mycket vore vunnet, om musik- och konsthistoria — med tillhörande övningar — finge plats på alla skolschemata; med det skulle följa en vidare utblick över den konstnärliga kulturen. För ordkonstens del har Sven Björklund givit ett detaljförslag i det lika klipska som utmanande Verdandi-häftet *Att läsa litteratur* (1939). Skarpt kräver han, att skolan skall behandla dikten framför allt som konstverk, och för den skull förordar han noggrann och påtaglig *innehållsförklaring*. Det gör han säkert alldeles rätt i: på det sättet ställs litteraturen mitt i den levande verkligheten, och detaljerna präntas in i minnet. Men lika viktigt syns det mig, att eleverna få ett kritiskt verktyg till självständig värdering. Det kan endast den *stilistiska* granskningen ge.

Det kan se ut, som detta vore något alltför subtilt även för skolans högsta stadium: att följa uttryckens fina skiftningar och tonfall. Men det är ju inte fråga om att nå fulländning på en gång, utan endast att skapa en grund med de enkla medel, som finnas tillhands. Uppgiften bleve lättare, om den estetiska fostran började i tid. I skolans lägsta klasser ha barnen ännu omedelbar mottaglighet för det konstnärliga, kärlek till dikten som en fantasiens källa, lust att »hitta på» och »spela». Allt detta är estetiska kvaliteter, omedvetna, men därför inte mindre verkliga, och det förefaller som en lockande uppgift för en modersmåls lärare att utveckla dessa trevande ansatser — att leda dem oskadda genom slyngelåren och ge dem fastare form, när intelligensen mognar. Det vore en fostran just i Schillers sinne: att låta konstglädjen omärkligt växa fram ur människans fria lek.

Den estetiska fostran är inte något lättvindigt företag. Det finns inga vägar banade för den, och farorna lura: världsfrånvändhet och koketteri kunna bli följderna, om vi gå vilse. Men inte desto mindre vore det värt att göra ett försök i ödmjukhet och besinning; vi gå miste om alltför mycket, när vi släppa tanken ifrån oss. »Där skönheten saknas», säger Edith Södergran, »taga alla gracer varann i hand och fly. Då träder i stället för kärlek rättfärdighet, och plikt i stället för kunglig böjelse.»

Carl Olof Bergström.